

08 HAZİRAN 1992

10

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

10. Sayı

Atatürk Üniversitesi Basımevi-ERZURUM, 1991

SULTAN KUTUZ ve AYNU-CALUT ZAFERİ

Dr. AH AKTAN

GİRİŞ

Sultan Kutuz, Mısır'da Eyyubiler'in yerini alan Türk Memlûkleri'nin üçüncü sultanı olup, bir yıl kadar iktidarda kaldıktan sonra, halefi Sultan Baybars tarafından teitiplenen bir suikast sonucu ortadan kaldırılmıştır. Kısa süren saltanat dönemi, baştan sona Moğol gallesıyla geçmiş ve İslâm tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edebileceğimiz Aynu-calut zaferi bunun zamanında kazanılmıştır. Buna rağmen Aynu-calut zaferi Kutuz'dan ziyade, savaş sırasında gösterdiği yararlıklardan dolayı Emîr Baybars'la özdeşleştirilmiştir¹. Halbuki Sultan Kutuz, savaşla ilgili bütün hazırlıkları gördüğü gibi Aynu-calut'ta bizzat düşmanla vuruşmuş bir kahramandır. Zaten Kutuz'un saltanata getirilişinin gerekçesi, Moğollar'la savaşabilecek güçlü bir sultana duyulan ihtiyaçtır.

Biz bu makalemizde hem Sultan Kutuz, hem de devrinin en mühim hadisesi olan Aynu-calut savaşıyla ilgili hususları tarihî akış içinde ortaya koymaya çalışacağız. Konumuzu iyi değerlendirebilmemiz için Moğollar'ın Aynu-calut'tan önce Irak ve Suriye'deki faaliyetlerine kısaca temas etmemiz herhalde yerinde olacaktır.

Ön Asya'ya ilk Moğol hücumu (1218-1221), yalnız İran sahasının kuzeyine yönelmiş ve Horasan bölgesini bir dereceye kadar Moğol idaresi altına sokmuştur. memleketlerin hânedan üyeleri arasındaki taksiminde, Büyük Han Mengü (Möngke)'nün (1251-1259) kardeşi Hülâgü'ye İran, Mâverâünnehir ve mümkün olursa Suriye ile Mısır'ı ele geçirme vazifesi verilmişti. Hülâgü, önce bir batını kalesi olan Alamut'u aldı. Daha sonra halifeyle, olumlu bir netice vermeyen müzakerelerin ardından şarki ve cenubi İran devletlerine pek dokunmadan batıya yürüdü ve nihayet 656 yılı Muharreminde Bağdad'ın surları önünde görüldü (Ocak 1258)². Ne var ki Abbâsi

¹ Meselâ bkz.: Hasan İbrahim Hasan, "Siyâsi, Dini, Kültürel, Sosyal İslâm Tarihi", çev.: İ.Yiğit, Kayhan Yayınevi, İstanbul 1986, C.V, s. 388 ve 395; Philip K. Hitti, "Siyâsi ve Kültürel İslâm Tarihi", çev.: S. Tuğ, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1981, C.IV, s. 1054; Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi", Nakışlar Yayınevi, II. baskı, İstanbul 1984, s.496.

halifesi Musta'sım Billâh, Moğol saldırısını göğüsleyebilecek kapasitede değildi³. Öte yandan vezir İbnü'l-Alkamî de dahil olmak üzere, devlet erkânı arasında karşılıklı bir güvensizlik vardı⁴. Bu olumsuz şartlar altında Bağdad fazla direnememiş ve Moğollar'ın eline geçmiştir (4 Safer 656/10 Şubat 1258). Hülâgü, mal biriktirmeyi seven Musta'sım Billâh'a, önceden gizlemiş olduğu defînelerinin yerini zorla söyletti⁵. Bilâhare, halifenin öldürülmesi halinde, birtakım uğursuzlukların meydana geleceği yolundaki telkinlere⁶ kulak asmaksızın ailesi efrâdıyla birlikte katletti. Musta'sım'ın katli ile 500 yılı aşkın bir süredir devam eden Bağdad Abbâsi halifeliği sona ermiş, böylece İslâm âlemi tarihte ilk defa olarak hutbelerde adını zikredecekleri bir halifeden mahrum kalmışlardır. Üç senelik bir fetret devrinden sonra Memlûklü Sultanı Baybars tarafından Abbâsi halifeliği ihya edilmişse de buradaki halifeler hiçbir zaman seleflerinin durumuna erişememişlerdir.

Bagdad'ın İstilasından sonra, Moğollar'ın karşısına çıkabilecek

- 2 B. Spuler, İslâm Ansiklopedisi "İlhanlılar" maddesi, C.V/2, s. 967.
- 3 İbn Kesir (Ebü'l-Fidâ), "el-Bidâye ve'n-nihâye", I. baskı, Beyrut-Rıyad 1966, C. XIII, s. 204-205; Ebü'l-Felâh (Abdül-Hayy b. el-İmâd el-Hanbelî), "Şezerâtü'z-zeheb fi ahbârî men zeheb", C.V, Beyrut tsz., s. 270.
- 4 Kaynaklardan çoğu, İbnü'l-Alkamî'nin, Bağdat'da bir alevî hilâfetinin kurulması arzusuyla Musta'sım'a ihanet ettiğini ve gizlice Hülâgü ile temas kurduğunu ileri sürüyorlar. (İbn Kesir, a.g.e., C. XIII, s. 202; İbnü'l-Verdî (Z. Ömer), "Tetimmetü'l-muhtasar fi ahbârî'l-beşer", tahkik: A. Rifat el-Bedrâvi, I. baskı, Beyrut 1389/1970, C. II, s. 282-283; el-Makrizî (Ahmed b. Ali), "Kitâbü's-sülûk li ma'rifeti düveli'l-mülûk", tahkik: Muhammed Mustafa Ziyâde, II. baskı, Kahire 1957, C. I/2, s. 400; es-Süyûtî (Celâleddin Abdurrahman b. Ebi Bekir), "Târihü'l-hülefâ", I. baskı, Kahire, 1381/1952, s.466; Mirhond (Mir Muhammed b.Seyyid Burhaneddin), "Târih-i ravzatü's-saâfâ", Tahran 1339, C. V, s. 236-237; ez-Zehabî (el-Hâfız Şemseddin), "Kitâbü Düveli'l-İslâm", tahkik: F. Muhammed Şeltut, M. Mustafa İbrahim, Kahire 1974, C. II, s. 160 ve "el-İber fi haberi men gâber" tahkik: Ebü Hâcir Muhammed es-Saîd, Beyrut tsz., C. III, s. 277; Ebü'l-Felâh, a.g.e.C. V, s. 271. Kanaatımıza göre Alkamî, Moğollar'la işbirliği yapmamış olsa bile, en azından onlara iyi görünmeye çalışmıştır. Nitekim Moğollar, O'nu vezirlikte bırakmakla beraber, mahdumuna vefâsızlık eden bir kimseye fazla güvenilemeyeceği cihetle kendisine pek itibar etmemişlerdir (Târihü'l-hülefâ, s. 473, Mir-hond, a.g.e., C. V, s. 250, Düvelü'l-İslâm, C. II, s.16Hond-emîr, (Gıyaseddin b. Hümmâiddin el-Hüseynî), "Habîbü's-sıyer fi ahbârî efrâd-ı beşer", tahkik: M. Debîr Sıyâki, II. baskı, Tahran 1353, C. III, s. 97).
- 5 Resîdüddin (Fadlullah el-Hemedânî), "Câmi'u't-tevârih (Târihü'l-Moğol)", Farsça'dan Arapça'ya çev.: M. Sadık Neşet, Muhammed Musa, FAbdülmufî, Kahire tsz., C. II/1, s. 292, Mirhond, a.g.e., C. V, s. 248; Hond-emîr, a.g.e., C. III, s. 95.
- 6 Münecçimlerden Hüsameddin, Hülâgü'yü, Halife'yi öldürme fikrinden caydırmak istemişse de muvaffak olamamıştır. Buna karşılık Nâsirüddin et-Tûsi, halife öldürüldü diye olağanüstü hiçbir şeyin meydana gelmeyeceğine dair güçlü deliller ileri sürmüştü (Mir-hond, a.g.e., C. V, s. 250)ve halifenin öldürülmesini tasvip etmiştir. Resîdüddin bu konuşmaların, Bağdad alınmazdan önce, Hülâgü'nün adı geçen kişilere, seferle ilgili fikirlerini sorması üzerine cereyan ettiğini ileri sürmektedir (Câmi'u't-tevârih, C.II/1, s. 279-280).

ciddi bir engel kalmamıştı. Zaten muhasara esnasında, şiiilerin çoğunlukta olduğu, güneydeki Hille şehrinde Hülâgü'ye bir heyet gelmiş ve ondan kendilerine bir şahne tayin etmesini istemişlerdi. Gerçekten, Hülâgü'nün görevlendirdiği Boğa Timur kumandasındaki bir ordu Hille'ye vardığında hiçbir dirençle karşılaşmamıştır (10 Safer 656/16 Şubat 1258). Yoluna devam eden Boğa Timur bir hafta sonra Vâsıt'a ulaştı. Vâsıtlılar itaat etmeyince, şehri istila ederek yaklaşık 40.000 kişiyi kılıçtan geçirdi. Daha sonra da fazla bir müşkülata uğramadan Huzistan eyaletini işgal etti⁷.

Bağdad'ın düşmesinden sonra, Musul Emîri Bedreddin Lü'lü', bu gidişin nereye varacağını hemen anlamış ve Hülâgü'nün yanına bizzat giderek itaatını arz ve kendisine çok değerli hediyeler takdim etmiştir⁸.

Hülâgü Bağdad'a giderken, Erbil'i ele geçirme görevini de Arık Boğa'ya vermişti. Ancak kaleyi düşürmekte zorluk çeken Arık Boğa bu amacını, bir süre önce Hülâgü'ye itaatını sunmuş olan Bedreddin Lü'lü'nün yardımı sayesinde gerçekleştirebilmiştir⁹.

Eyyübiler'den Meyyâfârikin (Silvan) sahibi el-Melikü'l-Kâmil ve Artuklular'dan Mardin sahibi el-Melikü's-Said Necmeddin Gazi Hülâgü'ye itaat etmediler¹⁰. Bu nedenle Hülâgü, oğlu Yaşmut'a Meyyâfârikin'i zaptetme görevini verdi. Şehzade Yaşmut'un büyük bir kuvvetle kendi üzerine gelmekte olduğunu öğrenen el-Melikü'l-Kâmil, önce Âmid (Diyarbakır)'e giderek orada mukavemet etmeye karar vermişse de sonra Meyyâfârikin'e dönmüştür¹¹. Hülâgü bizzat kendisi de Bağdad'dan hareket etmiş, Urfa'yı sulhla, Nusaybın ve Harran şehirlerini ise savaşarak ele geçirmiştir¹². Bundan sonra Moğollar, ağırlıklarıyla Fırat nehrini geçerek Suriye üzerindeki emellerini gerçekleştirmeye koyulmuşlardır. Bu arada Hülâgü, Dimaşk ve Haleb hâkimi el-Melikü'n-Nâsır Yusuf'a elçi gönderip, kendisinden huzuruna gelip itaatını arz etmesini istemişti. Fakat en-Nâsır, kendisi gitmemiş, ancak Hülâgü'yü teskin etmek için, oğlu Aziz'i kıymetli

⁷ Reşidüddin, a.g.e., C. II/1, s. 296; Bertold Spuler, "İran Moğolları", çev.: C. Köprülü, II. baskı, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1987, s.66.

⁸ İbn Kesir, a.g.e., C. XIII.s. 214; İbnü'l-Verdi, a.g.e., C. II, s. 289; Gregory Abü'l-Farac (Bar Hebraeus), "Abü'l-Farac Tarihi", çev.: Ö. Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1950, C. II, s. 572.

⁹ Reşidüddin, a.g.e., C. II/1, s. 298-299.

¹⁰ Osman Turan, "Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi", II. baskı, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1980, s. 183.

¹¹ Mükrimin H. Yınanç, İslâm Ansiklopedisi "Diyârbekir" maddesi, C. III, s. 618.

¹² Reşidüddin a.g.e., C. II/1, s.306; İbn Tagribirdi, "en-Nücümü'z-zâhire fi mlûkü Mısır ve'l-Kâhire", Kahire tsz., C. VII, s. 74; Hond-emir, a.g.e., C. II, s. 97-98; Mir-hond, a.g.e., C. V, s. 256.

hediyelerle O'na göndermişti. Fakat bu durum, Hülâgü'yü kızdırmaktan başka bir işe yaramadı¹³. Hülâgü, en-Nâsır'a göndermiş olduğu mektubunda, tek çareniz "hizmetimize koşmak ve emrimiz altına girmektir... Sakın kalelerim aşılmaz ve adamlarım cengaverdir deme" diyordu¹⁴. İkinci bir mektubunda O'ndan, Bağdad halifesinin akıbetinden ibret almasını ve davetine icabet etmesini tekrar istedi¹⁵. Diğer bir mektubunda ise Allah'ın, haddini aşır büyüklenenleri Moğol ordusu vasıtasıyla cezalandırdığını söyleyerek meydan okumaktadır¹⁶.

Hülâgü, Haleb'i muhasara etmekle işe başladı. Bu sırada Haleb'de el-Melikü'l-Muazzam Turanşah, en-Nâsır Yusuf'un nâibi olarak bulunuyordu. Hülâgü, kendisinin asıl hedefinin Yusuf olduğunu Turanşah'a bildirerek, O'ndan Haleb şehir ve kalesine tayin edeceği iki sahneyi tanınmasını istedi. Bu takdirde Hülâgü, Haleb'i kendi halinde bırakıp Yusuf'un üzerine yürüyecek ve eğer O'nu yenersen mesele kalmayacak, şayet yenilirse Turanşah şahneler hakkında istediğini yapmakta serbest olacaktır. Fakat Turanşah, kalelerinin sağlamlığına güvendiği için bu isteği reddedip şehri savunmaya başladı. Moğollar, Haleb'i muhasara altına aldılar ve bütün kapılarını tuttular. Bir hafta süren şiddetli çarpışmalardan sonra şehri ele geçirdiler¹⁷. Beş gün boyunca yağma yaptılar; halktan pek çok kimseyi öldürdüler veya esir ettiler.

Turanşah, kaleye çekilerek bir ay kadar da orada savunmada bulundu. Fakat neticede, çaresizlik içinde kaleyi emânla teslim etmek zorunda kaldı (11 Rebiüevvel 658/25 Şubat 1260)¹⁸. Bu hadisenin üzerinden bir ay bile geçmeden Turanşah seksen yaşında iken eceliyle vefat etti¹⁹.

en-Nâsır'ın, daha önce memleketini elinden aldığı (646/1248-9) Humus sahibi el-Melikü'l-Eşref Musa²⁰ Haleb'e giderek Hülâgü'ye

¹³ İbn Kesir, a.g.e., C. XIII, s. 215; İbnü'l-Verdi, a.g.e., C. II, s. 287; Abü'l-Farac, a.g.e., C. II, s. 572-573.

¹⁴ Tarihü'l-hülefâ, s. 473; Ebü'l-Felâh, a.g.e., C. V, s. 272.

¹⁵ el-Makrizî, a.g.e., C. I/2, s. 415-416; Tarihü'l-hülefâ, s. 474; Ebü'l-Felâh, a.g.e., C. V, s. 273.

¹⁶ Tarihü'l-hülefâ, s. 474-475; Ebü'l-Felâh, a.g.e., C. V, s. 273.

¹⁷ Ebü'l-Fidâ (İmâdeddin İsmail), "el-Muhtasarü fi ahbârî'l-beşer", Beyrut tsz., C. III, s. 200-201; İbn Kesir, a.g.e., CXIII, s. 218; İbnü'l-Verdi, a.g.e., C. II, s. 292-293; Reşidüddin, a.g.e., CII/1, s. 306; el-Makrizî, a.g.e., C. I/2, s. 422; İbn Tagribirdî, a.g.e., C. VII, s. 75-76; Hond-emîr, a.g.e., IX, s. 256; Ebü'l-Felâh, a.g.e., C. V, s. 290; Düvelü'l-İslâm, C. II, s. 162.

¹⁸ Ebü'l-Fidâ, a.g.e., C. III, s. 202; İbn Kesir, a.g.e., C. XIII, s. 218; İbnü'l-Verdi, a.g.e., C. II, s. 294.

¹⁹ Ebü'l-Felâh, a.g.e., C. V, s. 292; Düvelü'l-İslâm, C. II, s. 164; el-'İber fi haberi men gaber, C. III, s. 289.

itaatını arzetti. Hülâgü Musa'ya iyi davranmış ve O'nu memleketine lade etmiştir²¹.

en-Nâsır, Hülâgü'ye karşı koymak üzere Berze'ye²² çıkmış ve bu arada Memlûklü sultanı el-Mansûr Ali ile Kerek sahibi el-Muğis'ten yardım istemişti²³. Ancak beklediği yardım gelmeyince, Hülâgü ile yalnız başedemeyeceğini düşünerek Dimaşk'a döndü. Haleb'in kuşatma altında bulunduğu bir sırada Hama sahibi el-Melikû'l-Mansûr da Dimaşk'a, en-Nâsır Yusuf'un yanına gitti. Bir süre sonra Haleb düşünce en-Nâsır, Dimaşk'ta Moğollar'ı beklemekten çekindiği için el-Mansûr ile beraber Mısır'a doğru yola çıktı. Bu sırada başsız kalan Hamalılar, şehrin anahtarlarını Hülâgü'ye göndererek O'ndan, Hama'ya bir şahne tayin etmesini istediler. Bunun üzerine Hülâgü, Hama'ya Halid b. Velid'in soyundan geldiği söylenen Hüsrevşah'ı şahne olarak atadı²⁴.

en-Nâsır kaçtıktan sonra, ulemâdan İbnü'z-Zekî, Haleb'e Hülâgü'nün yanına gitmiş ve O'ndan Dimaşk için emân almıştı. Bu arada Şam kadılığına tayin edilen İbnü'z-Zekî Hülâgü'nün elçileriyle birlikte geri döndü²⁵. Bir ay sonra da Moğol komutanlarından Ketboğa, bir miktar askerle Dimaşk'a gelerek emânla şehri teslim aldı (16 Rebiülevvel 658/1 Mart 1260)²⁶. Ancak hıristiyanlar Hülâgü'nün vermiş olduğu bir fermana dayanarak müslümanlar ve İslâm dini aleyhine taşkınlıklarda bulunmaya başladılar. Moğol ve hıristiyan tahakkümünün çekilmez bir hal alması üzerine Dimaşklılar silaha sarılıp iç kalenin kapılarını kapattılar. Kaleyi muhasara altına alan Ketboğa'ya (6 Rebiülâhir 658/21 Mart 1260) karşı ısrarla direnen gaziler, bir buçuk ay sonra teslim olmak zorunda kaldılar (22 Cemaziyelevvel 658/5 Mayıs 1260)²⁷. Kaleye giren Moğollar buldukları her şeyi yağmaladılar veya tahrip ettiler.

Hârimliler Hülâgü'ye, kaleyi ancak sözüne güvendikleri Haleb

²⁰ el-Makrizî, a.g.e., C. I/2, s. 330.

²¹ Ebû'l-Fidâ, a.g.e., C. III, s. 202; İbnü'l-Verdî, a.g.e., C. II, s. 294; el-Makrizî, a.g.e., C. I/2, s. 423 ve 425.

²² Berze: Dimaşk'ın kuzeyinde Ğavta'ta bir köy.

²³ el-Makrizî, a.g.e., C. I/2, s. 416 ve 419; İbn Tagrıbirdî, a.g.e., C. VII, s. 72; İbn Kesîr, a.g.e., C. XIII, s. 215; Târihü'l-hülefâ, s. 475. Bu arada en-Nâsır bir tedbir olarak, ailesini önce Kerek'e, daha sonra da Mısır'a göndermiştir (el-Makrizî, a.g.e., C. I/2, s. 416 ve 420).

²⁴ Ebû'l-Fidâ, a.g.e., C. III, s. 201; İbn Kesîr, a.g.e., C. XIII, s. 218-219; İbnü'l-Verdî, a.g.e., C. II, s. 293.

²⁵ el-Makrizî, a.g.e., C. I/2, s. 424.

²⁶ el-Makrizî, a.g.e., C. I/2, s. 424; İbn Tagrıbirdî, a.g.e., C. VII, s. 76.

²⁷ İbn Kesîr, a.g.e., C. XIII, s. 219; Ebû'l-Fidâ, a.g.e., C. III, s. 203; İbnü'l-Verdî, a.g.e., C. II, s. 295; el-Makrizî, a.g.e., C. I/2, s. 425-426; İslâm, C. II, s. 162.

kalesi emiri Fahreddin'in vereceği teminat üzerine teslim edeceklerini bildirdiler. Hülâgü Fahreddin'i getirterek kaleyi teslim aldı. Fakat Hârimliler'in bu tavrına çok kızdığı için hemen hepsini öldürttü²⁸. Rivayete göre bu katliamdan hünerli bir Ermeni demircisinin dışında kurtulan olmadı²⁹. Bu sırada Büyük Han Mengü'nün ölüm haberi geldi. Hülâgü, Suriye'deki kuvvetlerinin başında, komutanlarından Ketboğa'yı bırakarak kendisi İran'a geri döndü³⁰.

Dımaşk'tan ayrılan en-Nâsır ve el-Mansûr, Nablus üzerinden Gazze'ye gittiler. Arkalarından gelen Moğollar Baalbek ve Nablus'u da ele geçirdiler. en-Nâsır, el-Ariş'e inerek buradan Sultan Kutuz'a bir elçi gönderdi ve yoluna devamla Katya'ya³¹ vardı. Ancak bu sırada, askerlerinin arasında da bir anlaşmazlık başgösterdi. Ayrıca en-Nâsır, kendisine bir kötülük gelebilir düşüncesiyle Mısır'a gitme fikrinden vazgeçti. Askerlerinden çoğu el-Mansûr ile birlikte Mısır'a giderken, en-Nâsır Tih çölüne çekildi³². Böylece Dımaşk'tan Gazze'ye varıncaya kadar bütün Suriye toprakları Moğollar'ın hakimiyeti altına girmiş oldu.

el-Melikü'n-Nâsır'a gelince, çaresizlik içinde, Hicaz taraflarına gitmeyi planlıyordu. Fakat, teberdârı O'na Hülâgü'nün yanına gitmesinin daha iyi olacağını söyleyerek yerini Ketboğa'ya bildirdi. Böylece Ketboğa en-Nâsır'ı ele geçirdi³³ ve O'nun vasıtasıyla Aclûn kalesinin teslim olmasını istedi. Kaleyi teslim aldıktan sonra da en-Nâsır'ı Hülâgü'ye gönderdi³⁴.

Hülâgü'nün oğlu Yaşmut tarafından muhasara edilen Meyyâfârîkin meliki Eyyûbi'lerden Nâsîrüddin Muhammed, yirmi ay kadar direndikten sonra, Moğollar'dan ziyade, şehirde başgösteren açlık ve vebaya yenik düştü. Yaşmut, el-Melik Muhammed'i esir

²⁸ Ebû'l-Fidâ, a.g.e., C. III, s. 203; İbnü'l-Verdi, a.g.e., CII, s. 294; Reşidüddin, a.g.e., C. II/1, s. 307; Abû'l-Farac, a.g.e., C. II, s. 574-575; Hond-Emir, a.g.e., C. III, s. 98.

²⁹ Reşidüddin, a.g.e., C. II/1, s. 307; Abû'l-Farac, a.g.e., C. II, s. 575; Hond-Emir, a.g.e., C. III, s. 98.

³⁰ Reşidüddin, a.g.e., C. II/1, s. 308; İran Moğolları, s. 67.

³¹ Katya: el-Abbâse ile el-Ariş arasında, Mısır-Suriye yolu üzerinde bir köy.

³² Ebû'l-Fidâ, a.g.e., C. III, s. 202; İbn Tagrıbirdî, a.g.e., C. VII, s. 77; İbn Kesir, a.g.e., C. XIII, s. 220. en-Nâsır'ın dönüş sebebi, herhalde, Sultan Kutuz'un ordusuyla beraber es-Sâlihiyye'ye çıkarak, pek de dostça olmayan bir şekilde kendisini beklemeye başlamasıdır. Nitekim Kutuz, en-Nâsır'ın Mısır'a gelen adamlarından bir kısmını tutuklamış ve mallarını müsadere etmiştir (el-Makrizî, a.g.e., C. I/2, s. 426-427).

³³ Ebû'l-Fidâ, a.g.e., C. III, s. 204; İbn Kesir, a.g.e., C. XIII, s. 220; İbn Tagrıbirdî, a.g.e., C. VII, s. 77; Reşidüddin, a.g.e., C. II/1, s. 308. el-Makrizî, en-Nâsır'ın teberdârı tarafından yakalanarak Moğollar'a teslim edildiğini rivayet etmektedir (Kitâbü's-Sulûk, C. I/2, s. 427).

³⁴ Ebû'l-Fidâ, a.g.e., C. III, s. 204.

arak, Haleb'i muhasara halinde olan babasına gönderdi. Haleb'in alınmasından sonra Hülâgü, Nâsirüddin Muhammed'in boynunu vurdurdu ve kesik başını mızrağın ucunda Dimaşk'a getirterek Bâbü'l-ferâdis'e astırdı (27 Cemazıyelevvel 658/10 Mayıs 1260)³⁵. Bu durum, müslümanlar tarafından Dimaşk geri alınmaya kadar devam etmiş ve ancak o zaman kesik baş Meşhedü'l-Hüseyn'e defnedilmiştir.

Şehzade Yaşmut, Meyyâfârikin'den sonra Mardin üzerine yürüdü. Mardin hâkimi olan Artuklu el-Melikü's-Said teslim olmayı kesinlikle reddederek, kaleyi altı aydan fazla bir zaman kahramanca savundu. Ancak, kalede kıtlık başlamış ve veba salgını ortaya çıkmıştı. Bu sırada el-Melikü's-Said ölünce³⁶, baştan beri Moğollar'la anlaşmaktan yana olan büyük oğlu Muzafferüddin, babasının yerine geçerek kaleyi emânla teslim etti. Moğollar'a tâbi olarak yerinde bırakılan Muzafferüddin, ölünceye kadar makamında kalmış (695/1295) ve asla onlara muhalefet etmemiştir³⁷.

Moğollar hemen hemen bütün Suriye'yi ve Cezire'yi istila ettikleri halde bununla yetinmek bilmiyorlardı. Çünkü onlar işgal ettikleri bu topraklarda tutunabilmeleri için Mısır'ı da itaat altına almak gerektiğini çok iyi kavramışlardı³⁸.

I. Sultan Kutuz

a. Kutuz'un Özgecmisi

Bahri Memlûkler'in üçüncü sultanı olan Kutuz'un aslen bir köle değil, Harezmsahlar hânedanına mensup Moğol esirlerinden biri olduğu rivayet edilmektedir³⁹. Bu rivayete göre Kutuz, henüz Dimaşk'ta İbnü'z-Zaim'in tasarrufu altında iken, efendisinin attığı bir tokat yüzünden ağlamaya başlamış ve üzüntüsünden ötürü yemeden

³⁵ Ebü'l-Fidâ, a.g.e., C. III, s. 203; İbn Kesîr, a.g.e., C. XIII, s. 215; Hond-emîr, a.g.e., C. III, s. 98-99; Mir-hond, a.g.e., CV, s. 258; Zehebi, "Siyeru a'lâmî'n-nübela", tahkik: B. Avvâd Mârûf, M. Hilal es-Serhan, I. baskı, Beyrut 1405/1985, C. XXIII, s. 200-201 ve el-lber fi haberi meğaber, C. III, s. 292; Ebü'l-Felâh, a.g.e., C. V, s. 295.

³⁶ el-Melikü's-Said'in ölümüyle ilgili olarak kaynakların verdiği bilgiler farklıdır. Reşidüddin, oğlu el-Melikü'l-Muzaffer tarafından zehirlendiğini söylüyor (Câmi'u't-tevârih, C., II/1, s. 325). Hond-emîr, Reşidüddin'in rivayetinin yanısıra, el-Melikü's-Said'in Moğollar'a teslim olduktan sonra eceliyle öldüğü şeklinde bir rivayete de yer veriyor (Habîbü's-siyer, C.III, s. 100). Ebü'l-Ferâc ise, zehirlenme olayından bahsetmeksizin muhasara sırasında çıkan veba salgınında öldüğünü ifade etmektedir (Abü'l-Farac Tarihi, C. II, s. 575-576). Daha geniş bilgi için bkz.: Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, s. 183-185.

³⁷ Reşidüddin, a.g.e., C. II/1, s. 326.

³⁸ İran Moğollar, s. 70-71.

³⁹ İbn-İyâs (Muhammed b. Ahmed), "Bedâlu'z-zühür fi vekâli'd-dühür", tahkik: Muhammed Mustafa, Kahire 1402/1982, C. I/1, s. 303.

ve içmeden bile kesilmişti. Kendisine bu hadiseyi lüzumundan fazla büyüttüğü söylenince de, dayak yediği için değil, fakat ecdadına lanet okunduğu için ağladığını açıkladı. "Senin ebeveynin kâfir değil miydi?" sorusuna da kendisinin doğma büyüme müslüman ve annesinin de Celâleddin Harezmsâh'ın kızkardeşi olduğu cevabını verdi⁴⁰. Keza Makrîzî'nin verdiği bilgiye göre babası Memdûd da Celâleddin'in amcazâdesidir⁴¹. Nitekim Kutuz, asıl adının Mahmud bin Memdûd olduğunu çeşitli vesilelerle dile getirmiştir⁴².

Dımaşk'ta el-Muizz Aybek tarafından satın alınan Kutuz, O'nunla beraber Kahire'ye gelmiş⁴³ ve zamanla terfi ederek, ilk Memlûklü sultanı, efendisi Aybek zamanında Mısır Nâibüssaltanalığına kadar yükselmiştir (650/1252-3)⁴⁴. Aybek'in katlinden sonra, ümerâ tarafından babasının yerine geçirilen Sultan el-Mansûr Ali zamanında nâibüssaltanalığının yanısıra sultanın yaşı küçük olduğu için devletin müdebbirlik (Müdebbirü'd-devle) vazifesini de üstüne almıştır⁴⁵.

Daha önce, başkanları Aktay'ın öldürülmesi üzerine Suriye'ye kaçan el-Bahriyye memlûklerinden⁴⁶ bir kısmı, Kerek sahibi el-Melikü'l-Muğis'ten askeri yardım alarak Mısır üzerine yürümüşler, ancak Sâlihiyye'de Kutuz'a yenilmişlerdi (15 Zilkade 655/24 Kasım 1257)⁴⁷. Bilâhare Bahriyeliler'in teşvikiyle bizzat el-Melikü'l-Muğis Mısır üzerine bir sefer düzenledi; fakat O da Sâlihiyye'de Kutuz'a

40 İbn Tagrıbirdi, a.g.e., C. VII, s. 84-85; İbn İyâs, a.g.e., C.I/1, s. 308-309; Süyûtî, "Kitâbu Hüsnü'l-muhâdara fî ahbâri Misr ve'l-Kâhira", Kahire tsz., C. II, s. 40. Zehebî deeserlerinde, yukarıdaki ayrıntıya girmeksizin kısaca Kutuz'un, Harezmsâh'ın yeğeni olduğunu belirtmektedir (el-'İber fî haberi men gâber, C. III, s. 291; Düvelü'l-İslâm, C. II, s. 164; Siyerâ'lâmî'n-nübela, C. XXIII, s. 200-201).

41 el-Makrîzî, a.g.e., C. I/2, s. 435.

42 İbn Tagrıbirdi, e.g.e., C. VII, s. 86. 'Kutuzkelimesi 'yaban sığırı' ve 'kudurmuş köpek' manalarına gelmektedir (bkz. Reşid Rahmetî Arat, "Kutadgu Bilig III. İndeks", neşre hazırlayanlar: K. Eraslan, N.Yüce, O. F. Sertkaya, İstanbul 1979, s. 295; Divanü Lûgat-it-Türk Dizini, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara 1972, s. 77). Memlûklü ümerâsının isimve lakapları üzerine bir makale yazmış olan J. Sauvaget de, 'kutuz' kelimesinin 'kudurmuş köpek' anlamından başka Tibet'te yaşayan 'yak' öküzünün isimlerinden biri ve hatta onun kuyruğuna verilen bir ad olduğunu belirtmekte ve bu iki anlamdan ikincisini tercih etmektedir (Noms et Surnoms de Mamelouks, Journal Asiatique, Paris 1950, Sayı 238, s. 53).

43 M.C. Şehabeddin Tekindağ, İslâm Ansiklopedisi "Kutuz" maddesi, C. VI, s. 1057.

44 el-Makrîzî, a.g.e., C. I/2, s. 384.

45 el-Makrîzî, a.g.e., C. I/2, s. 405.

46 el-Makrîzî, a.g.e., C. I/2, s. 391; İbn Tagrıbirdi, a.g.e., C. VII, s. 97. Ayalon, "Le Régiment Bahriya dans l'Armée Mamelouke", Revue des Etudes Islamiques, Paris 1952, Sayı 19, s. 136.

47 el-Makrîzî, a.g.e., C. I/2, s. 406; Kâzım Yaşar Koprâman, "Memlûkler (Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi)", Çağ Yayınları, İstanbul 1987, C. VI, s. 451.

yenildi ve ağırlıklarını bırakarak Kerek'e kaçmak zorunda kaldı (656/1258)⁴⁸. Mısır'da son Eyyûbi sultanı olan Turanşah'ın katli üzerine, Eyyûbiler'den, Haleb sahibi Yusuf, Şam emirleri tarafından sultan ilan edilmişti. Yusuf, Mısır'ı Memlûkler'in elinden geri alabilmek için giriştiği mücadelelerde hep yenik düşmüş ve 1253 senesi sonunda yapılan barışla Mısır'dan vazgeçmek zorunda kalmıştı⁴⁹. Buna rağmen, sonraki yıllarda da bu uğurda bazı teşebbüslerde bulunduğu rivayet edilen en-Nâsır Yusuf⁵⁰, Mısır'ı geri almak bir yana dursun Suriye'yi istila etmeye başlayan Moğollar karşısında kendi ülkesini dahi koruyamadı.

Burada Kutuz'la ilgili olarak rivayet edilen bir hatırayı nakletmeden geçemeyeceğiz. Bu rivayete göre: çocukluk döneminde Kutuz'un başı bitlenmişti. Arkadaşlarından Hüsameddin el-Bereke Kutuz'un başını tarıyor ve ayıkladığı her bit için Kutuz'dan bir fülüs alıyor veya sırtına vuruyordu. Bu arada konuşurlarken Hüsameddin, en büyük arzusunun ileride "Emiru hamsîn (elliler emiri)" olmak olduğunu söyleyince Kutuz, "Ben seni elliler emiri yaparım" demiştir. Bunun üzerine Hüsameddin, istihza ile karışık, "Nasil, başındaki şu bitlerle mi?" diye sorunca da, rüyasında Hz.Peygamber'i gördüğünü ve kendisine hitaben "Sen Mısır'a sultan olacak ve Moğollar'ı kıracaksın" dediğini söyledi. Gerçekten Kutuz sultan olmuş, arkadaşını elliler emiri yapmış ve Moğollar'ı da yenmiştir⁵¹. Büyük ihtimalle, hadiselerle uygun olarak sonradan uydurulduğunu tahmin ettiğimiz bu rivayet iki gerçeğe ışık tutmaktadır. Birincisi talihsiz bir şekilde memlûklerin safına katılan kimsesiz bir çocuğun şansı yaver giderse, meziyetleri sayesinde sultanlığa kadar yükselebilmesi, ikincisi de kamu nezdinde Sultan Kutuz'un İslâm'ın hâmisî ve Mısır'ın kurtarıcısı olarak görülmesidir. Eğer böyle olmasaydı tarihçilerin, eserlerinde böyle bir rivayete yer vermeleri anlamsız olurdu. Buna benzer bir başka rivayete göre ise Kutuz, sokakta glördüğü bir müneccinden falına bakıvermesini istemişti. Müneccim, Kutuz'un isteğini yerine getirmiş ve O'na "Sen bu memleketin sahibi olacak ve Moğollar'ı yeneceksin" demiştir⁵².

b. Kutuz'un Sultan Olması

en-Nâsır Yusuf'un, Memlûklu sultanı el-Mansûr Ali'den Moğollar'a karşı yardım istediğini daha önce belirtmiştik⁵³. Yardım

⁴⁸ el-Makrizî, a.g.e., C. I/2, s. 411; İbnü'l-Verdî, a.g.e., C. II, s. 285-286.

⁴⁹ T. V. Zettérstéén, İslâm Ansiklopedisi "Nâsır" maddesi, C. IX, s. 86.

⁵⁰ el-Makrizî, a.g.e., C. I/2, s. 410-411 ve 418.

⁵¹ İbn Tagrıbirdî, a.g.e., C. VII, s. 88-89; İbn Kesîr, a.g.e., C. XIII, s. 226.

⁵² İbn Tagrıbirdî, a.g.e., C. VII, s. 89.

⁵³ bkz.: Makale metni, s.7.

meselesini müzakere etmek üzere bir meclis toplandı. Bu toplantıya katılan Başkadı Bedreddin Hasan es-Sincârî ile Şeyh İzzeddin bin Abdüsselâm'dan, halktan para toplanarak askeri amaçlarla harcamı harcanamayacağı konusundaki görüşleri soruldu. İbn Abdüsselâm "Beytûlmâl'deki paranın tükenmesi ve askerlerin, sivillerden farklı olarak silahları ve atlarının dışında birşeylerinin kalmaması şartıyla, düşmanı geri püskürtmek için halktan para toplamanın caiz olduğunu..." söyledi⁵⁴. Çok geçmeden Emir Kutuz, el-Melikü'l-Mansûr Ali'nin memleket işlerini idare edemeyecek kadar küçük olduğundan söz açarak "Düşmanla savaşabilecek güçlü bir sultana ihtiyaç olduğunu" dile getirmeye başladı. Zaten el-Mansûr, oyuna ve eğlenceye düşkünlüğünden ötürü pek tutulmuyordu. Nihayet Emir Kutuz saltanatı ele geçirmeye karar verdi ve kendisine engel olabilecek bazı komutanların ava çıktığı bir sırada el-Mansûr Ali'yi hal' ederek yerine kendisi geçti (24 Zilkade 657/12 Kasım 1259). Sâbık sultan, kardeşi Kağan ve annesiyle birlikte hapsedilmek üzere Dimyat'a gönderildi⁵⁵. Bir süre sonra da Bizans'a sürgün edildiler⁵⁶.

Ümerâdan bir kısmı, Kutuz'un bu şekilde sultan olmasını pek iyi karşılamadılar. Ancak Kutuz, bunlardan bir kısmını iknâ, edemediklerini de hapsedti. Bu arada üst seviyede bazı tayınleri gerçekleştirdi ve kendisine sadık kalacaklarına dair komutanlara yemin ettirdi⁵⁷.

en-Nâsır'ın elçisi İbnü'l-Adim Kemâleddin Ömer Kahire'ye geldiğinde Sultan Ali'ye bir nâme getirmişti. Fakat Kahire'den ayrılmazdan önce saltanat değişikliği olduğu için, dönerken Kutuz'un sultan olduğu haberiyle O'nun yardım vadini ihtiva eden mektubunu götürdü⁵⁸.

c. Hülâgü'nün Sultan Kutuz'a mektubu

Saltanat değişikliğinin üzerinden henüz üç ay bile geçmeden Hülâgü'nün gönderdiği beş kişilik bir elçi heyeti, Sultan Kutuz'a hitaben yazılmış olan bir mektupla çıkageldi (5 Safer 658/ 21 Ocak

⁵⁴ el-Makrizî, a.g.e., C. I/2, s. 416-417; İbn Tagrıbirdi, a.g.e., C. VII, s. 72-73; İbn İyâs, a.g.e., C. I/1, s. 302; Hüsnu'l-muhâdara, C. II, s. 40.

⁵⁵ el-Makrizî, a.g.e. C.I/2, s. 417-418; İbn Kesir, a.g.e., CXIII, s. 216. İbn İyâs, el-Mansûr Ali'nin ölünceye kadar Dimyat'ta kaldığını ve oraya defnedildiğini yazar (Bedâiu'z-zühür, C. I/1, s. 302).

⁵⁶ el-Makrizî, a.g.e. C. I/2, s. 418; İbn Tagrıbirdi, a.g.e., C. VII, 103. el-Mansûr'un kardeşi Kağan, yıllar sonra Kahire'de şüphe üzerine, babasının mezarı başında yakalanmış (672/1274) ve hapsedilmiştir (Baypars Tarihi, çev.: Ş. Yaltkaya, Türk Tarih Kurumu Yayını, İstanbul 1941, s. 32). Buradan Kağan'ın gizlice Mısır'a dönmüş olduğu anlaşılmaktadır.

⁵⁷ el-Makrizî, a.g.e., C.I/2, s. 417-418.

⁵⁸ Ebû'l-Fidâ, a.g.e., C. III, s. 199; İbnü'l-Verdi, a.g.e., C. II, s. 290; İbn Tagrıbirdi, a.g.e., C. VII- s. 73.

1260)⁵⁹. Hülâgü bu mektubunda, Sultan Kutuz'u itaata davet ediyor ve eğer itaat etmezse daha önceklerin başına gelenlerin, kendisinin başına geleceğini söylüyordu. Hülâgü'nün daha önce el-Melikü'n-Nâsir Yusuf'a da⁶⁰ benzerlerini gönderdiğini bildiğimiz bu mektubun metni şöyledir :

"Doğudaki ve batıdaki meliklerin en büyüğünden, yeri döşeyen ve göğü ayakta tutan Tanrı'nın adıyla,

Bizim kılıçlarımızdan kaçarak Mısır'a gitmiş memlûkler sınıfından olan el-Melikü'l-Muzaffer Kutuz bilmektedir ki, kendileri bu ülkenin nimetlerinden faydalanmışlar ve bilâhare sultanlarını öldürmüşlerdir ve yine el-Melikü'l-Muzaffer, devlet erkânı ve Mısır halkı bilmektedir ki, şüphesiz biz Allah'ın kendi gazabından yarattığı ve haklarında gazabını helal kıldığı kimselere musallat ettiği bir ordusuyuz. Bütün ülkelerde sizin için ibret alınacak şeyler vardır. Başkalarının başına gelen şeylerden ibret alınız ve iş çıkırından çıkmadan önce işlerinizi bize teslim ediniz. Aksi takdirde pişman olursunuz; vebal size aittir. Biz ağlayana merhamet etmediğimiz gibi şikayet edene de acımayız. Bizim ülkeler fethettiğimizi, yeryüzünü fesattan temizlediğimizi ve pek çok kimseyi öldürdüğümüzü işitmişsinizdir. Size kaçmak, bize de sizi arkanızdan kovalamak düşer. Nereye sığınabilirsiniz, hangi yol sizi kurtuluşa götürür ve hangi ülke sizi himaye eder? Kılıçlarımızdan kurtuluş ve bizim büyüklüğümüzü tanıtmaktan kaçış yoktur. Atlarımızı bütün atlardan hızlı, oklarımızı herşeyi delici ve kılıçlarımız yıldırım gibi inicidir. Kalplerimiz dağlar gibi sağlam, sayımız kumlar kadar çoktur. Kaleler önümüzde engel teşkil etmez; askerler bizim savaşçılığımız karşısında fayda vermez. Bizim aleyhimizdeki dualarınız Allah katında kabul edilmez. Çünkü siz haram yediniz; söz sırasında iffeti bıraktınız; ahidlerinizde ve yeminlerinizde durmadınız. sizde itaatsızlık ve isyan zâhîr oldu. Artık şimdi birbirinize zilleti müjdeleyiniz. Yeryüzündé haksız yere büyüklük taslamanızdan ve yoldan çıkmanızdan ötürü bugün, alçaltıcı bir azabla cezalandırılacaksınız⁶¹ 'Zulmedenler, yakında hangi dönüş yerine döneceklerini bileceklerdir'⁶². Bizimle savaşmaya kalkışanlar pişman, bizden emân dileyenler sâlim olmuştur. Eğer bizim şartımıza ve emrimize itaat ederseniz, bizim lehimize olan şeyler sizin lehimize, bizim aleyhimize olan şeyler de sizin aleyhinize olacaktır. Eğer muhalefet ederseniz helak olursunuz. Sakın kendinizi, kendi ellerinizle helak etmeyin. Sizi uyararak suretiyle biz vazifemizi yaptık. Sizler bizim kâfir bizler de sizin fâcîr olduğunuzu biliyoruz. Tanrı bizi size musallat etmiştir. Sizin

⁵⁹ İbn İyâs, a.g.e., C. I/1, s. 304.

⁶⁰ Ebû'l-Felâh, a.g.e., C. V, s. 272-273; Târihü'l-hülefâ, s. 473-474.

⁶¹ Kur'an-ı Kerim, XLVI/20.

⁶² Kur'an-ı Kerim, XXVI/227.

çokluğunuz bize göre azlık, sizin şerefileriniz bizim katımızda hakirdirler. Melikleriniz için bizim katımızda zelil olmaktan başka bir ihtimal yoktur. Lafı fazla uzatmadan ve harp ateşi tutuşup şerri sizi bulmadan önce, hemen cevap veriniz. Aksı takdirde ne makamınız, ne de şeref ve itibarınız kalır. Bizim tarafımızdan belanın en büyüğüne düçar olursunuz. Memleketiniz sizden boşalır; elçi göndermek suretiyle size insafılı davrandık ve sakındırmak suretiyle gerekli uyarını yaptık. Sizin dışınızda başka bir hedefimiz de kalmadı. Selam sizin, bizim, doğru yolda gidenlerin, felaketin sonuçlarından önceden korkanların ve yüce Tanrı'ya itaat edenlerin üzerine olsun"⁶³.

II. Aynı Calut Zaferi ve Sonuçları

a. Savaş Hazırlıklarının Görülmesi

Sultan Kutuz, Moğollar'la savaşıp onları yenebilmek için birlik ve beraberlik içinde olmak gerektiğini çok iyi kavramıştı. Belki de bu sebeble Harezmsaşlar ordusundan sağ kalıp da Mısır'a iltica edenlere iyi davrandı. Onlara ihسانlarda bulunarak gönüllerini kazandı. Buna karşılık kendilerinden Moğollar hakkında bilgiler aldı⁶⁴.

Bu tehlikeli anda, hâlâ Suriye'de bulunan Bahriyeliler, Moğollar'a karşı mücadele vermek suretiyle vatanperverliklerini gösterdiler. Ancak onlarla başedemeyeceklerini bildikleri için Sultan Kutuz'a işbirliği teklifinde bulundular. Kutuz bunları Mısır'a çağırdı ve geldiklerinde kendilerine iktalar tahsis etti⁶⁵. Bu meyanda Baybars el-Bundukdâri, maiyetinde bulunduğu en-Nâsir Yusuf ve ümerâsının Moğollar'a karşı teslimiyetçi bir tavır takınmalarına tepki göstererek onlardan ayrılmış⁶⁶ ve Kutuz'la haberleştikten sonra bir gurup bahriyeliyle birlikte Mısır'a gelmiştir (22 Rebiülevvel 658/7 Mart 1260). Sultan Kutuz, Baybars'a Kalyub kasabasını ikta olarak verdi⁶⁷. Böylece Bahriyeliler, eskiden olduğu gibi tekrar Mısır ordusunun önemli bir parçası haline geldiler. Memlûklerin,

⁶³ el-Makrizî, a.g.e., C.I/2, s. 427-428. Bazı ifade değişiklikleriyle bu mektubun varyantları için ayrıca bkz. el-Kalkaşandî (Ahmed b. Ali), "Subhu'l-aşâ fi sinâ'ati'l-inşâ", tahkik: Y. Ali Taviî, Beyrut 1407/1987, C. VIII, s. 64-65; İbn İyâs, a.g.e., C. I/1, s. 304-307; Resîdüddin, Hülâgü'nün Mısır'a mektup gönderdiği sırada el-Melikü'l-Mansûr'un sultan ve Kutuz'un da O'nun atabeği olduğunu söylüyor. Ancak Sultan Ali'nin adını Ahmed olarak vermesi ve O'nun vefatı üzerine Kutuz'un sultan olduğunu ifade ettiğine bakılırsa (Câmi'u't-tevârih, C. II/1, s. 310) bu konuda verdiği bilgilerin eksik veya yanlış olduğu kabul edilebilir.

⁶⁴ Resîdüddin, a.g.e., C. II/1, s. 311-312.

⁶⁵ K. Yaşar Kopruman, a.g.e., s. 453.

⁶⁶ el-Makrizî, a.g.e. C. I/2, s. 419-420.

⁶⁷ el-Makrizî, a.g.e., C.I/2, s. 426; Ebû'l-Fîdâ, a.g.e., C. III, s. 200; İbn Kesîr, a.g.e., C. XIII, s. 220; İbnü'l-Verdi, a.g.e., C. II, s. 292; İbn Tagrıbirdî, a.g.e., VII, s. 100-101; D. Ayalon, a.g.m, s. 137.

aralarındaki düşmanlıkları unutarak Moğollar'a karşı birlik olmaları Kutuz'u kuvvetlendirmiştir. Öte yandan tam bu sırada, Moğol İmparatoru Mengü'nün ölümü nedeniyle Hülâgü'nün, ordusunun bir bölümüyle geri dönmesi⁶⁸ müslümanların lehine bir durum yaratmıştır.

Kutuz, mektubun muhtevasını öğrenince hemen ümerâyı topladı ve onlarla Hülâgü'ye karşı neler yapılabileceği hususunu müzakere etti. Müzakere esnasında sulh, savaş ve kaçma çareleri üzerinde duruldu. Kendisine emânla teslim olduğu halde, halife Musta'sım, hizmetine giren Erbil sahibi Taceddin b. Salâve v.b. gibi kimseleri öldürten ve işgal ettiği yerleri harabeye çeviren bir hükümdara itaat etmek bir çare olamazdı. Kaçmak ve uzun yollar katederek Mağrib-i aksâ'ya sığınmak da olacak şey değildi. Geriye savaştan başka bir ihtimal kalmıyordu. Bu safhada Kutuz: "Bana göre en doğrusu, topyekûn savaşa gitmemizdir; eğer savaşı kazanırsak zaten amacımıza ulaşmış oluruz; kaybettiğimiz takdirde en azından halkımız bizi kinamaz" diyerek tercihini savaştan yana yaptı. Yine istişare sonucu Sultan Kutuz, Baybars'ın teşvikiyle Hülâgü'nün elçilerini öldürtmeye karar verdi⁶⁹.

Sultan Kutuz, savaş hazırlıklarını ikmal etmek üzere, ihtiyacı olan parayı toplayabilmek için çeşitli yollar başvurdu. Meselâ zenginlerden ve tâcirlerden mallarının bir yıllık zekatını hemen topladı. Terikelerin üçte birini devlet adına tahsil etti ve büyük küçük herkesten kişi başına bir dinar alınmasını kararlaştırdı. Bunların dışında bazı gelir kaynakları daha ihdas etti. Bu şekilde topladığı 600.000 dinardan fazla parayı ordunun ihtiyaçlarına harcadı⁷⁰. Bilâhare Sultan Baybars zamanında bu vergiler kaldırılmıştır. Sultan Kutuz bu icraatından ötürü birtakım tenkitlere maruz kaldığı halde, Baybars'ın adı geçen vergileri kaldırması takdirle karşılanmaktadır⁷¹. Ancak Kutuz'un, bu vergileri olağanüstü şartlar altında koyduğunu bildiğimiz gibi, eğer sağ kalsaydı sonraki yıllarda bu uygulamadan vazgeçeceğini tahmin etmemiz de güç değildir. Dolayısıyla Kutuz'un katı tutumunu hoş karşılamak icab eder.

Eksiklerini tamamlayan Kutuz, yanında Araplar, Türkmenler ve daha önce Mısır'a iltica etmiş bulunan Suriye askerleri de olduğu halde büyük bir ordu ile Kahire'den ayrılarak es-Sâlihiyye'ye doğru hareket etti (15 Şaban 658/26 Temmuz 1260). es-Sâlihiyye'ye

68 bkz. Makale metni, s. 8.

69 Reşiddün, a.g., C. II/1, s.311-313; Muhammed M. Hamâde, "Dirâsetün vesekriyyetün li't-târihi'l-İslâmi", Beyrut 1408/1988, s. 339-340.

70 İbn İyâs, a.g.e., C. I/1, s. 305-306.

71 Baybars Tarihi, s. 144.

vardığında, Moğol elçilerinden dördünün başını kestirdikten sonra Bâbü'z-züveyle'de teşhir ettirdi. Beşincisi henüz bir çocuk olduğundan hayatını bağışladı ve O'nu memlûklerinin arasına kattı⁷². Böylece Moğollar'la anlaşma ihtimali tamamen ortadan kalkmış oldu.

Bütün müslümanları Allah yolunda cihada çağırdı ve böylece Moğol seferine dini bir mahiyet kazandırdı. Savaşa gitmekten korkup da gizlenenleri yakaladığı zaman sopayla dövdürttü. es-Sâlihiyye'de, hâla Moğollar'la karşılaşmaktan çekinen komutanlarına: "Ey müslüman emirleri ! Yıllardır devletin ekmeğini yediğiniz halde bugün savaşmak istemiyorsunuz. İşte ben gidiyorum. Cihad isteyenler benimle beraber gelsin, istemeyenler evine dönsün. Allah hepimizi görüyor. Müslümanların günahı geride kalanların boynunadır" diyerek onları cihada teşvik etti. Öte yandan Moğollar hakkında bilgi edinmek üzere, bir bölüm askerle Baybars el-Bundukdârî'nin öncü olarak yola çıkmasını emretti⁷³. Bu sırada Gazzede Moğollar'ın başında bulunan Baydara, Baalbek yakınlarındaki Ketboğa'ya Mısır ordusunun hareket ettiği haberini verdi. Ketboğa, yerinden ayrılmayıp kendisini beklemesini istediye de Baybars bir baskın sonucu Gazze'yi ele geçirdi⁷⁴. Asıl orduyla arkadan gelen Kutuz burada iki gün oyalandı. Daha sonra sahil yolundan giderek Haçlılar'ın elinde bulunan Akka'ya ulaştı. Kendisini hediyelerle karşılayan Haçlılar'dan tarafsız kalacaklarına dair söz aldı. Eğer Haçlılar'dan bir kişi bile, kendilerini arkadan vurmaya kalkışacak olursa geriye dönüp, Moğollar'dan önce onlarla savaşacağı tehdidinde bulundu⁷⁵. Sultan Kutuz'un Mısır'dan çıktığı sırada Ketboğa Bikâ'daydı. Ketboğa, el-Melikü'l -Eşref Musa⁷⁶ ve Kadı İbnü' z-Zekî'yi⁷⁷ çağırıp onlarla istişarede bulundu. Hülâgü'den yardım istemesini ve yardım gelinceye kadar Kutuz'la karşılaşmamasını salık verdilerse de⁷⁸ onların tavsiyesini tutmadı ve hemen savaşa davrandı. Bu arada Moğollar'ı izleyen Baybars'tan, düşmanın Aynu Calut'ta olduğu haberi geldi. Amîr Baybars, Sultan Kutuz yetişinceye kadar Moğollar'ı burada oyalamaya muvaffak oldu⁷⁹.

⁷² el-Makrizî, a.g.e., C. I/2, s. 429.

⁷³ el-Makrizî, a.g.e., C. I/2, s.429-430.

⁷⁴ Reaşidüddin, a.g.e., C. II/I, s.313.

⁷⁵ el-Makrizî,a.g.e., C.I/2, s.430 ;Claude Cahen, " La Syrie du Nord à l'Epoque des Croisades et la Principauté Franque d'Antioche", Paris 1940, s. 710.

⁷⁶ bkz. Makele metni, s. 6-7.

⁷⁷ bkz. Makale metni, s. 7.

⁷⁸ İbn Kesir, a.g.e., C.XIII, s. 220-221; İbn Tagrıbirdî , a.g.e., C.VII, s. 77-79.

⁷⁹ el-Makrizî, a.g.e., C. I/2, S.b 430.

b. Aynu-Calut Savaşı

Sultan Kutuz Aynu-Calut'a varınca, iki ordu arasında, müslümanlar için hayırlı sonuçlar doğuracak olan önemli bir savaş başladı. Çok şiddetli geçen çarpışmada ilk önce müslüman ordusunun sol kolu bozuldu. Sultan Kutuz, bizzat kendisi de çarpışarak bir miktar askerle bu kolu takviye etti. Neticede peşpeşe gelen müslüman saldırılarına karşı dayanamayan Moğollar müthiş bir yenilgiye uğradılar. Öyle ki ileri gelenlerinin büyük çoğunluğu öldürüldü. Moğol askerlerinden bir kısmı civardaki bir tepeye sığındıysa da hemen kuşatma altına alındılar. İçlerinden çok az kimse kurtulabildi (25 Ramazan 658/3 Eylül 1260) ⁸⁰.

Daha önce Hülâgü'nün elçileriyle birlikte Mısır'a geldiğini ve Sultan Kutuz tarafından hayatının bağışlandığını söylediğimiz çocuk da⁸¹ Aynu-Calut'ta vardı. Bu çocuk savaş esnasındaki kargaşadan istifade ederek Kutuz'u öldürmeye kalktığı için, sultanın yanındakilerce yakalandı ve olay yerinde katledildi ⁸².

el-Melikü's-Said Hasan el-Eyyübi de, müslümanlara karşı Moğollar'ın safında savaşırken esir düşenler arasındaydı. Kutuz'un huzuruna getirildi ve O'nun emriyle boynu vuruldu⁸³.

Ketboğa'ya gelince, bütün çabalarına rağmen Moğollar'ın kaçmasına engel olamadı. Fakat kendisi atının tökezlemesi sonucu yere yuvarlanıp esir düşünceye kadar kahramanca çarpıştı. Elleri bağlı olarak Kutuz'un huzuruna çıkarılan Ketboğa, 300.000 askere sahip olan Hülâgü'nün, kendisinin ölüm haberini alınca gazaba geleceğini ve Azerbaycan'dan Mısır diyarına varıncaya kadar, her tarafı Moğol atlarına çiğneteceğini... ileri sürdü. Ancak Kutuz, Ketboğa'nın dediklerine kulak asmaksızın başını gövdesinden ayırttı⁸⁴. Gerçekten Hülâgü, Ketboğa'nın ölümüne çok üzülmüş ve

⁸⁰ el-Makrizi, a.g.e., C. I/2, s.431; İbn Tagribirdi, a.g.e., C.VII, s. 79; Ebü'l-Fidâ, a.g.e., C.III, s. 205.

⁸¹ bkz. Makale metni, s. 21.

⁸² el-Makrizi, a.g.e., C.I/2, s. 431.

⁸³ İbn Kesir, a.g.e., C. XIII, s. 225; el-'İber fi haberi men şâber, C. III, s. 290. Turanşah'ın öldürülüp Şeceretü'd-dürri'nün sultan olduğunu duyan Suriye'deki Eyyübi emirleri hep birlikte isyan etmişlerdi. Bu sırada el-Melikü's-Said Hasan da Subeybe ve Banyas'ı işgal etmişti. Ancak en-Nâsir Yusuf, el-Melikü's-Said'ı yakalayıp memleketini elinden almış ve kendisini Bire'ye hapsedmişti. Moğollar Bire kalesini ele geçirince Melik'i hapisten çıkarıp Subeybe'ye iade ettiler. Herhalde bu nedenle olsa gerek Moğollar'a daima sadık kalmış ve Aynu-Calut savaşında Ketboğa'nın emrinde müslümanlara karşı savaşmıştır (el-Makrizi, a.g.e., C. I/2, s. 420; Ebü'l-Felâh, a.g.e., C. V, s. 292; İbn Tagribirdi, a.g.e., C. VII, s. 80).

⁸⁴ Reşidüddin, a.g.e., C. II/1, s: 314-316; Mîr-hond, a.g.e., C. V, s. 265-266. Memlûklü tarihçilerine göre Ketboğa savaş alanında maktul düşmüştür.

"ölüm saatine dek böylesine kulluk edecek bir hizmetkârı ben nereden bulabilirim..." demek suretiyle üzüntüsünü dile getirmiştir⁸⁵. Suriye ve Mısır üzerine ikinci bir ordu göndermek istediye de kendisiyle akrabası arasında çıkan ihtilaf sebebiyle buna imkân bulamamıştır⁸⁶.

Mısır ordusu, kaçakları takiben Humus yakınındaki Beysan'a vardığında, Moğollar geriye dönerek ikinci bir defa savaşa tutuştular; fakat yine hezimeye uğradılar. Savaşı kesin olarak kazandığına inanan Kutuz, atından inerek elini yüzünü toprağa sürdü ve iki rekat şükür namazı kıldı⁸⁷.

Aynı Calut zaferinin kazanılmasında Sultan Kutuz başta olmak üzere bütün memlûklerin gösterdiği azim ve cesaret küçümsenemez. Ancak, bunu söylerken şu gerçekleri de gözardı edemeyiz. Hülâgü'nün dahili sebeplerle, ordusunun bir kısmıyla geri dönmüş olması, Haçlılar'ın tarafsız kalmalarının sağlanması ve anayurtlarından çok uzaklaşmış bulunan Moğollar'da eski hırs ve heyecanın azalmış olması gibi sebeplerle düşman zayıf bir dönemde yakalanmıştı. Belki de tabii ve beşeri nedenlerle Moğol istilası artık durma noktasına gelmişti. Sultan Kutuz da bu fırsatı çok iyi değerlendirmesini bilmiştir.

c. Sultan Kutuz'un Suriye'de Memlûklü İdaresini Tesisi

Kutuz Dimaşkılar'a, Moğollar'ın yenilgi haberini veren ve vardığında adaletle hükmedeceğini bildiren bir zafernâme gönderdi. Bu habere çok memnun olan Dimaşkılar, Moğollar'ın hizmetine girmiş olan bazı müslüman idarecileri öldürdüler. Hıristiyanlara misillemede bulunarak evlerini yağmaladılar ve kiliselerini yıktılar; bazı hıristiyanları da öldürdüler⁸⁸. Çünkü hıristiyanlar, Moğollar Dimaşk'ı işgal ettiğinden beri kiliselerinin civarındaki cami ve minareleri tahrip etmek, yollarda Ramazan günü alenen içki içmek ve hatta müslümanların üstüne serpmek, dîni ve dünyevi yönden üstünlük taslamak.. suretiyle müslümanları canlarından bezdirmişlerdi⁸⁹. Hıristiyanların yanısıra bazı Yahudiler'in de malları yağmalandı. Fakat bundan çabuk vazgeçildi. Kutuz Şam'a geldikten sonra hıristiyanların mal ve can güvenliğini sağlamış, ancak buna

Hatta İbn Tagrıbirdi, öldürenin ismini bile Emir Şemseddin olarak kaydetmektedir (el-Makrizi, a.g.e., C. I/2, s. 431; İbn Tagrıbirdi, a.g.e., C. VII, s. 79). Ketboğa ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. İbn Kesir, a.g.e., C. XIII, s. 226-227.

⁸⁵ Reşidüddin, a.g.e., C. II/1, s. 316; Mir-hond, a.g.e., C. V, s. 267.

⁸⁶ Reşidüddin, a.g.e., C. II/1, s. 317.

⁸⁷ el-Makrizi, a.g.e., C. I/2, s. 431.

⁸⁸ el-Makrizi, a.g.e., C. I/2, s. 432-433; İbn Tagrıbirdi, a.g.e., C. VII, s. 80.

⁸⁹ el-Makrizi, a.g.e., C. I/2, s. 425; İbn Tagrıbirdi, a.g.e., C. VII, s. 80-81.

karşılık toplam 150.000 dirhemlik vergi ödemelerini kararlaştırmıştır⁹⁰.

Hülâgü tarafından Hama'ya şahne olarak tayin edildiğini söylemiş olduğumuz Hüsrevşah⁹¹, Aynu-Calut yenilgisini öğrenir öğrenmez Hama'yı terkederek şark istikametine kaçmıştır⁹².

Dımaşklılar'a çok iyi davranan Kutuz, yeni yönetimle ilgili bazı düzenlemelerde bulundu. Bu sırada Humus meliki el-Eşref Musa, daha önce Moğollar'a itaat ettiği için⁹³ şahsı ve ülkesi adına emân dilemek üzere Kutuz'un yanına geldi. Kutuz Musa'yı bağışlayarak memleketinde ibkâ etti⁹⁴. Bedreddin Lû'lü'nün oğlu el-Melikü's-Said'e Haleb, el-Melikü'l-Mansûr'a da Hama ve Barin nâibliğini verdi⁹⁵. Ayrıca Emîr Sencer el-Halebi'yi Dımaşk'a, Emîr Şemseddin Akkuş'u sahil boyuna ve Gazze'ye, Emîr İsa b. Mühennâ'yı da Selemyye'ye tayin etti⁹⁶. Dımaşk'ta hutbe ve sikke Sultan Kutuz adına oldu⁹⁷.

Emîr Baybars, Moğollar'ı takip ederek onları Haleb'den kovmak ve oraya nâib olmak üzere Sultan Kutuz'dan izin ve söz almıştı⁹⁸. Ancak, Kutuz'un Haleb'i el-Melikü's-Said'e vermesi Baybars'la arasının açılmasına sebep oldu⁹⁹. Herhalde bu yüzden olsa gerek Kutuz, Haleb'e gitmeyi tasarladığı halde bundan vazgeçerek, Suriye'de oyalanmaksızın Mısır'a dönmek üzere Dımaşk'tan ayrıldı (26 Şevval 658/4 Ekim 1260). Nitekim Emîr Seyfeddin Balaban er-Reşîdî, Emîr Seyfeddin Bahadır, Emîr Bektut, Emmiş Beydoğan, Emîr Balaban el-Harîmî ve Emîr Bedreddin Enes gibi bazı ümera ile, Sultan Kutuz'u ortadan kaldırma hususunda Emîr Baybars anlaşmış ve bu uğurda fırsat kollamaya başlamıştı¹⁰⁰.

90 el-Makrizî, a.g.e., C. I/2, s. 432-433.

91 bkz. Makale metni, s. 7.

92 Ebû'l-Fidâ, a.g.e., C. III, s. 206.

93 bkz. Makale metni, s. 7.

94 İbn Tagrıbirdî, a.g.e., C. VII, s. 82-83.

95 el-Makrizî, a.g.e., C. I/2, s. 433. el-Melikü's-Said ve el-Melikü'l-Mansûr, en-Nâsir Yusuf ile birlikte Katya'ya gelmişti. en-Nâsir buradan geri döndüğü halde Said ve Mansûr Mısır'a girerek Kutuz'a iltica etmişlerdir (Ebû'l-Fidâ, C. III, s. 202 ve 207; İbnü'l-Verdî, a.g.e., C. II, s. 293 ve 300).

96 el-Makrizî, a.g.e., C. I/2, s. 433. Ebû'l-Fidâ, a.g.e., C. III, s. 206-207; İbnü'l-Verdî, a.g.e., C. II, s. 299-300.

97 Reşîdüddin, a.g.e., C. II/1, s. 317.

98 İbn Kesîr, a.g.e., C. XIII, s. 222; Târihü'l-hülefa, s. 475-476; Düvelü'l-İslâm, C. II, s. 163.

99 İbn Kesîr, a.g.e., C. XIII, s. 222; Hüsnu'l-muhâdara, C. II, s. 40-41.

100 el-Makrizî, a.g.e., C. I/2, s. 434-435.

d. Sultan Kutuz'un Katli ve Emir Baybars'ın Sultan Olması

Yolda fazla vakit kaybetmeyen Kutuz, es-Sâlihiyye'ye bir merhale mesafedeki Kusayr isimli yere kadar gelmişti. Ordunun buradan, es-Sâlihiyye'ye müteveccihen hareket ettiği sırada Sultan'ın önünden kalkan bir tavşanı takibe koyularak karargahtan hayli uzaklaştı. Yukarıda isimleri geçen ümerâdan bir kısmı da sultanı izlediler. Av işini bitiren Kutuz, karargaha dönmek istediği sırada emir Baybars, Kutuz'a yaklaşarak, esir Moğol kadınlarından birini kendisine bağışlamasını istedi. Kutuz da Baybars'ın istediği kadını bağışladı. Bunun üzerine Baybars, güyâ teşekkür etmek için, sultanın elini tutup öpmeye davrandı. Bu hareket, Kutuz'u öldürmek üzere, kendi aralarında anlaşmış oldukları bir işaretti. O anda harekete geçen Emir Bektut, Emir Enes ve Emir Bahadır, Emir Baybars'la birlikte sultanı oracıkta katlettiler (15 Zilkade 658/22 Ekim 1260)¹⁰¹. Buna göre Kutuz, bir seneye yakın bir süre sultanlık yapmış demektir. Kutuz'un Kusayr'da defnedildiği yer, kısa zamanda bir ziyaretgah haline geldi¹⁰². Bîlâhare Kutuz'un cesedi Kahire'ye götürülerek önce, henüz o tarihte inşa edilmemiş bulunan Şeyh Takıyyüddin zaviyesi civarına gömülmüş, daha sonra Karâfe mezarlığına nakledilerek İbn Abûd zaviyesi civarına defnedilmiştir¹⁰³.

Baybars ve arkadaşlarına gelince es-Sâlihiyye'ye vardıklarında Atabeg Fârisüddin Aktay'a yaptıkları şeyi haber verdiler. Atabeg "O'nu hanginiz öldürdü?" sorusuna karşılık Baybars'tan "Ben öldürdüm" cevabını alınca, "Ey hond ! saltanat makamına buyurun" diyerek itaatını bildirmiş ve hemen kendisine biat etmiştir. Diğer komutanlar da Atabeg'in ardından Baybars'a sultan olarak biat ettiler¹⁰⁴. 'el-Kâhîr' lakabını alan Emir Baybars, böylece dördüncü memlûk sultanı olarak göreve başladı. Kal'atü'l-cebêl'e yerleşmedikçe saltanatının güvenilir olmadığını Atabeg Aktay'ın hatırlatması üzerine, derhal Kahire'ye yürüdü ve herhangi bir mukavemetle karşılaşmaksızın

101 el-Makrizî, a.g.e., C. I/2, s. 435.en-Nücüm'z-zâhire ve diğer bazı kaynaklarda, aynı hadise Emir Baybars'ın bir kişi için sultanın nezdinde şefaât dilediği ve dileğinin kabul edilmesi üzerine O'nun elini öpmeye uzandığı şeklinde rivayet edilmektedir (İbn Tagrıbirdî, a.g.e.,C. VII, s. 83-84; Ebû'l-Fidâ, a.g.e., C. III,s. 207; İbnü'l-Verdî, a.g.e., C. II, s. 300). Keza Kutuz'un, sultan oluş ve ölüm tarihleri hakkında diğer kaynaklarda farklılıklar vardır. Meselâ İbn Tagrıbirdî cülus ve ölüm tarihlerini 17 Zilkade 657-16 Zilkade 658 olarak vermekte ve saltanatının hicri yıl itibarıyla bir seneden bir gün eksik olduğunu söylemektedir (en-Nücüm'z-zâhire, C. VII, s. 87). Ebû'l-Fidâ ve O'ndan naklen İbnü'l-Verdî ise 657 senesi sonlarında cülus ettiğini ve 17 Zilkade 658'de öldürüldüğünü yazarlar (el-Muhtasar, C. III, s. 199 ve 207; Tetimmetü'l-Muhtasar, C. II, s. 289 ve 301).

102 İbn Tagrıbirdî, a.g.e., C. VII, s. 87.

103 M. C. Şehabeddin Tekindağ, a.g.m., s. 1059.

104 el-Makrizî, a.g.e., C. I/2, s. 436; İbn Tagrıbirdî, a.g.e., C. VII, s. 84 ve 102; Ebû'l-Fidâ, a.g.e., C. III, s. 207-208; İbnü'l-Verdî, a.g.e., C. II, s. 301.

kaleye girdi (19 Zilkade 658/26 Ekim 1260)¹⁰⁵. Sultan Baybars Humus, Hama ve Haleb nâibleri başta olmak üzere Suriye'deki bazı ümerâya ve yabancı hükümdarlara birer cülûsnâme yazılmasını emretti. Bu arada, tarih ve edebiyat bilgisi yerinde olan vezir Yakub b. Zübeyr, Baybars'a 'el-kâhir' lakabını değiştirmesini tavsiye etmiş ve bu lakabı alanların iflah olmadığına dair tarihten örnekler vermiştir. bunun üzerine Baybars, henüz yaygınlaşmadan 'el-kâhir' lakabını bırakmış ve yerine 'ez-zâhir' lakabını benimsemiştir¹⁰⁶.

Bu beklenmedik saltanat değişikliği Suriye'de bir takım karışıklıklara neden oldu. Dımaşk nâibi Sencer el-Halebî, Sultan Kutuz'un öldürüldüğünü duyunca kendisini el-Melikü'l-Mücâhid lakabıyla sultan ilan ederek, hutbe ve sikkelere kendi adını koydurdu. Hama nâibi el-Melikü'l-Mansûr'u da isyana teşvik etti. Fakat el-Mansûr kendisinin, Mısır'ı elinde bulunduran kişinin yanında olacağını bildirdi¹⁰⁷. Haleb nâibi el-Melikü's-Said bir isyan sonucu hal' ve hapsedildi¹⁰⁸. Bu karışıklıklardan istifade eden Moğollar Bire ve Menbiç'ten sonra Haleb'i tekrar ele geçirdiler. Ancak Sultan Baybars hem Sencer el-Halebî'yi teslim almak, hem de Moğolları Haleb'den çok kötü bir biçimde kovmak suretiyle¹⁰⁹ iç ve dış güvenliği sağlamakta gecikmedi.

c. en-Nâsır Yusuf'un Katli

Hülâgü, en-Nâsır Yusuf yanına getirildiğinde kendisine çok iyi davrandı. O'na değer vererek, yakınında bulunan bir kürsüye oturttu. Moğollar'a tabi olmak kaydıyla Suriye-Mısır hükümdarı olduğunu bildiren bir ferman yazdırdı ve hil'at giydirdikten sonra en-Nâsır'ı 300 atıyla Suriye'ye gönderdi. en-Nâsır yola çıktıktan sonra Hülâgü, Aynu-Calut ve Humus yenilgileriyle Ketboğa'nın ölüm haberini aldı. Bunun üzerine, en-Nâsır hakkında verdiği karardan dönerek, kafilleyi yolda, Azerbaycan'da bir şehir olan Selmas'ta tevkif ettirdi. Rivayete göre en-Nâsır'ın çocuk yaştaki oğlu el-Melikü'l-Aziz ile bir müneccim hariç, kafilende bulunanların hepsini öldürttü. en-Nâsır'ın kardeşi Gazî ve Humus sahibinin oğlu el-Melikü's-Salîh de burada öldürüldüler (18 Şevval 658/26 Eylül 1260)¹¹⁰. Bu hadisede, Suriyeli birinin, en-Nâsır'ın iki yüzlü olduğunu ve Kutuz'un, Ketboğa'yı O'nun

¹⁰⁵ el-Markizî, a.g.e., C. I/2, s. 436-437.

¹⁰⁶ İbn Tagrıbirdî, a.g.e., C. VII, s. 103-104.

¹⁰⁷ Ebû'l-Fidâ, a.g.e., C. III, s. 208; İbn Tagrıbirdî, a.g.e., C. VII, s. 103-104.

¹⁰⁸ Ebû'l-Fidâ, a.g.e., C. III, s. 208-209; İbn Tagrıbirdî, a.g.e., C. VII, 105-106; İbnü'l-Verdi, a.g.e., C. II, s. 301-302.

¹⁰⁹ İbn Tagrıbirdî, a.g.e., C. VII, s. 105-109.

¹¹⁰ el-Makrizî, a.g.e., C. I/2, s.434; Reşidüddin, a.g.e., C. II/1, s. 316-317; Ebû'l-Fidâ, a.g.e., C.III, s. 21w1-212; İbnü'l-Verdi, a.g.e., C. II, s. 304; Siyeru a'lâmî'n-nübela, C. XXIII, s. 205-206. Ebû'l-Felâh, en-Nâsır'ın ölüm tarihini olarak 25 Şevval 658 tarihini vermektedir (Şezerâtü'z-zeheb, C. V, s. 300).

tedbirıyla hezimete uğrattığını söylemiş olmasının¹¹¹ da herhalde menfi yönde etkisi olmuştur.

en-Nâsır'ın öldürülmesiyle, Suriye'deki son Eyyûbi sultanı ortadan kalkmış oldu. Bu hanedâna mensup olan el-Melikü'l-Eşref Musa ve el-Melikü'l-Mansûr da memlûklere tabi oldular¹¹². Böylece Suriye ve Mısır'ın tekrar birleştirilmesine hiçbir engel kalmadı.

f. Mısır ve Suriye'nin Birleştirilmesi

Aynu-Calut'ta ilk kez büyük bir mağlubiyete uğrayan Moğollar, bu yenilgiden sonra Fırat nehrinin doğusuna çekilmek zorunda kaldılar. Suriye'de hızla ele geçirmiş oldukları istihkamları aynı hızla kaybettiler. Bu sayede, Selâhaddin Eyyûbi zamanında sağlanan Mısır-Suriye birliği tekrar gerçekleştirilebildi. Ancak bu birliğin gerçekleştirilmesinde Eyyûbi meliklerinin bir katkısı olmamıştır. Aksine onlar, Moğollar'la mücadelede kararlı davranmadıkları gibi teslimiyetçi bir yol izlemişlerdi. Bundan dolayı müslümanların zihnine, Eyyûbiler'in artık hükümdarlık yapmaya layık olmadıkları kanaati yerleşmiştir. Buna karşılık o zamana kadar halkın nazarında birer gâsıb gibi görünen memlûkler bütün müslümanların takdirini kazanmıştır. Başka bir ifadeyle bu savaş, Eyyûbi devletinin güneşinin battığını ve Memlûklü devletinin yıldızının parlamaya başladığını gösterir. Nitekim, Suriye'de bulunan Eyyûbi melikleri sultan Kutuz'un idaresi altına girdiler. Böylece Kutuz, Nil'den Fırat'a kadar bütün Mısır ve Suriye'nin yegâne sultanı oldu.

g. Müslümanların Tekrar Özgüvenlerine Kavuşması

Moğollar, Suriye'ye gelemeden beri, onlarla uğraşabilecek bir kimse önlerine çıkmamıştı. Onların, kendilerine karşı koyanlara yaptıklarından korkan en-Nâsır Yusuf da güçlü bir mücadele adamı değildi. Öyle ki hemen herkes, Moğollar'ı yenmek bir yana, onlarla savaşmanın bile imkansız olduğuna inanmaya başlamıştı. Dolayısıyla insanların kalplerine yerleşen korku, her yere sahibinden önce varıyordu. Ayrıca Hülâgü, gönderdiği mektuplarla bu korkuyu pekiştiriyor ve kendilerinin, gazaba müstahak olan kimselere Allah tarafından musallat edildiğini ileri sürerek teslim olmaktan başka çıkar yol bırakmıyordu. Öte yandan müslümanları buna inandırmak için âyet ve hadislerden de kendine göre deliller getirmekten geri durmuyor ve böylece müslümanlarda oluşması beklenen mukavemet ruhunu kırmaya çalışıyordu. İşte Sultan Kutuz, böyle bir ortamda, bütün güçlükleri göğüsleyerek bir meydan savaşında Moğollar'ın

¹¹¹ Reşidüddin, a.g.e., C. II/1, s. 317.

¹¹² bkz. Makale metni, s. 25-26.

karşısına çıktı ve onları hezimete uğrattı. Bunun üzerine müslümanlar kendilerine tekrar güven duymaya başladılar. Bu durum Aynu-Calut zaferinin hiç de küçümsenemeyecek bir mânevi sonucu olarak değerlendirilebilir. Nitekim müslümanlar bu duygu ile, sonraki yıllarda kendilerinden daha kalabalık Moğol ordularını yenmişlerdi.

SONUÇ

Kutuz, çok büyük ihtimalle Harezmsâhlar ailesine mensup olup, Moğollar'a esir düşmüş ve köle pazarında esir olarak satılmıştır. el-Muizz Aybek tarafından satın alındıktan sonra O'nun memlûkleri arasına katılmış ve efendisinin sağlığında nâibü's-saltanalığa kadar yükselmiştir. Aybek'in ölümünü müteakıp, yerine geçirilen çocuk yaştaki oğlu el-Mansûr Ali zamanında devletin müdebbirliği vazifesine getirildi. Bu sırada Moğol tehlikesi başgösterince Ali'yi hal' ederek yerine geçti ve hemen savaş hazırlıklarına başladı. Sefere çıkıncaya kadar altı ayı aşkın bir süre bu hazırlıklarla vakit geçirdi. Memlûkler arasında birlik ve beraberliği sağladı. Moğollar'a karşı giderken Akka'daki Haçlılar'la anlaşmak suretiyle muhtemel bir Moğol-Haçlı ittifakını önleme basiretini gösterdi. Harezm topraklarına gireliden beri İslâm ülkelerinde at koşuran Moğol ordusunu, Aynu-Calut'ta, ilk defa olarak kesin bir yenilgiye uğrattı. Moğollar, aldıkları bu yenilgiden sonra Fırat'ın doğusuna çekilmek zorunda kaldılar. Böylece Memlûkler, sadece kendilerini korumakla kalmadılar, aynı zamanda Moğollar'ın Irak'ta olduğu gibi Suriye'ye de yerleşmesine engel olmuş oldular. Öte yandan bu zafer, Memlûkler'le Suriye'deki Eyyûbi melikleri arasında taksim edilmiş olan Mısır ve Suriye'nin, eskiden olduğu gibi yeniden birleşmesi sonucunu doğurdu. Şüphesiz bu zaferle her şey bitmemiş ve Sultan Baybars, halefinin bıraktığı noktadan işe devam ederek Moğollar'la başarılı mücadelelerde bulunmuştur. Ancak, bu başarılar zincirinin ilk halkası tartışmasız Sultan Kutuz'a aittir.